

AVRUPA FEDERALİSTLERİNİN İLETİŞİM STRATEJİSİ

EMEL POYRAZ*

“Avrupa Birliği, çok uzun bir tarihî süreçte mütebahhir, fikir ve siyâset elitleri tarafından asırlarca tartışılarak muayyen bir kıvama ve kemâl mertebesine getirilen ve tarihin ciddî bir kırılmaya uğradığı II. Dünya Harbi sonrasında şartların zorlaması ile kuvveden file çıkarılan, altmış yılı aşkın bir müddetten beri de uygulama safhasında hayli önemli mesafeler kat’etmiş bulunan, tarihte henüz bir eşi veya benzeri görülmemiş, elitist-entellektüalist bir siyâsî mühendislik ürünü olan kapsamlı bir medeniyet projesidir.” (Durmuş Hocaoğlu, 2007: 1)

Özet

Tarih boyunca Avrupa’da her büyük siyasal ve ekonomik kriz döneminin ardından; uluslararası konjonktüre, büyük güçlerin küresel ve bölgesel stratejilerine paralel, tarihsel birikimlerin yeniden değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Avrupa emperyalizminin, paylaşım kavgalarının ve yayılmacı ırkçılığın tetiklediği dünya savaşları, Avrupa’nın birleşme ve bütünleşme sürecine de büyük bir ivme kazandırmıştır. Avrupa’daki birlik çabalarını hızlandıran evrelerin savaşlar, çatışmalar ve ekonomik krizlerin sonrasına denk geldiği bilinen bir tarihi vakadır.

Küresel boyutta savaşlara yol açan anlaşmazlıkların merkezi olan kıta Avrupası, II. Dünya Savaşı sonrasında kazananı ve kaybedeni bakımından da en fazla zarara uğrayan bölgedir. Birçok bakımdan birbirinin devamı gibi görünen bu küresel paylaşım sürecinin neticesinde oluşan iki dünya savaşı, Avrupa’nın güçlü devletlerinin küresel güç özelliklerini ortadan kaldırarak iki

*Yrd. Doç. Dr. Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü Öğretim Üyesi. emel.poyraz@marmara.edu.tr

süper gücün dünya siyaset sahnesine çıkmasının yolunu açmıştır. Tarih boyu uluslararası sisteme ve iletişime hakim olan ve yön veren Avrupa devletlerinin bu tarihi hakimiyeti sona ermiş ve yerini ABD ile SSCB'ye bırakmıştı. Bu bağlamda makalemizde; tarihsel bir derinlikle Avrupa barışı ve birlik için federalizm ağırlıklı fikir ve projelerin II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa kamuoyunda yeniden gündeme gelmesi, uluslararası konjoktüre uygun olarak ele alınıp değerlendirilmesi ve günümüze kadar yaşanan entegrasyonun uluslararası halkla ilişkiler, kamu diplomasisi ve kamuoyu oluşturma faaliyetleri çerçevesinde nasıl bir iletişim stratejisiyle ilerlediği irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Uluslararası Halkla İlişkiler, Stratejik İletişim, Avrupa Kamuoyu, Kamu Diplomasisi, Altiero Spinelli, Jean Monnet, George Vidal.

Abstract

Throughout the European history; there has been a re-evaluation of the historical accumulation in parallel to international conjuncture, regional and global strategies of the major powers after a period of every major political and economic crisis in Europe. The World Wars which were triggered by European imperialism, sharing struggle, imperialist racism gained speed the process union and integration of Europe, too. Europe revaluations created historical segregation thereafter all economical and political crises throughout history. The process of union and integration of Europe is gained speed by wars, economical crises and conflicts world-wide as known a historical cases.

Continental Europe which was the most damaged part of the world after the World War II. Therefore the two powers appeared at the stage of history then the World War II which was caused by struggle of global sharing. The Europe had control and directed over all international systems and communication thought-out history but they were left to the United States and the USSR. This article is about; within this context by historical depth, the setting agenda trough the ideas and projects based on federalism to maintain the peace and union of the Europe in the period after World War II, evaluation process parallel with international conjuncture, the integration process until today within the frame of the facilities of international agenda setting and public relations have been focused. It was examined how a communication strategy followed by federalists within the framework of international public relations, public diplomacy and advancing public awareness activities.

Key Words: European Union, International Public Relations, Strategic Communication, Public Opinion, Public Diplomacy, Altiero Spinelli, Jean Monnet, George Vidal.

Giriş

Avrupa tarihinin en çarpıcı özelliklerinden biri aşırı siyasi parçalanmışlığıdır. Tarih boyunca Avrupa'nın bu sorununu önlemeye veya çözmeye çalışan entellektüeller, filozoflar, şairler ve bazı siyasiler Avrupa'nın birleşmesi gerektiği fikrini federasyon ağırlıklı projelerle diri tutmuşlardır. Avrupa Birliği projesi, gerçek bir siyasi hedef haline gelmeden önce yalnızca düşünürlerin ve vizyon geliştiricilerin hayallerini süsleyen bir ütopya olarak kaldı. Yüzyıllar boyu, sayısız entelektüel bu karmaşık Avrupa mozaiğine bir düzen ve birlik getirmenin hayalini kurmuş ve pek çok siyasi lider bazen başka ülkeleri işgal ederek böyle bir birlik yaratmaya çalışmıştı. Bu noktada, Napolyon ve Hitler yakın zamanlarda bu iddiamızı kanıtlayan birer siyasi figürdürler.

II. Dünya Savaşı, Avrupalı siyasiler ve entelektüeller arasında Avrupa'nın birliğine olan ilginin yeniden artmasında başlı başına bir katalizör rolü oynamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra on milyonlarca insanını yitirmiş, ekonomisi tamamen çökmüş ve yepyeni bir bölünmüşlüğe düşmüş olan Avrupa ülkeleri, öncelikle ekonomik, daha sonra da politik ve savunma alanında işbirliğine girme ihtiyacı duymuştu. Bu durum, tamamen Avrupa kıtasının yarattığı iç dinamiklerle kendi tarihi, siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi sürecinin bir sonucu olarak gündeme gelmiştir (Sadi Somuncuoğlu, 2002: 19).

Başta siyaset bilimciler, sosyal psikologlar, sosyologlar, iletişimciler ve siyasiler olmak üzere uluslararası halkla ilişkiler bağlamında II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan trajediler ve gelişmeler, ibretle incelenmesi ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken konulardı. Batı Avrupa, dünya kamuoyunda uluslararası ilişkilerindeki üstünlüğünü yitirmiş, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği ise iki yeni süper güç olarak dünya sahnesindeki yerini almıştı. 1940'ların sonlarında Avrupa'nın fiilen bölünmesi, gittikçe artan Sovyet ve komünizm tehdidi, Batı Avrupa kamuoyunda çok büyük bir korku ve endişe yaratmıştı. Ayrıca ABD'nin de Avrupa'nın işlerine daha fazla karışmasına yol açmıştı. Bunun ardından ortaya çıkan Soğuk Savaş; ABD, Sovyetler Birliği ve Doğu-Batı Avrupa arasındaki uluslararası ilişkileri ve halkların algısını derinden etkilemişti. 1991'e kadar varlığını sürdüren bu psikolojik ortamda, tüm dünyayı etkisi altına alan ideolojik, siyasi ve diplomatik anlaşmazlıklar

uluslararası kamuoyuna da büyük ölçüde yön vermişti. Aynı zamanda büyük bir itibar kaybına uğrayan Avrupalılar, içine düştükleri bu vaziyetten kurtulmak için çareler aradılar. Tarihin büyük bir kırılmaya uğradığı bu dönemde ortaya çıkan uluslararası konjonktür ve Avrupalıları birlik olmaya zorlayan bu kritik zemin; Batı Avrupa'nın kendisini sorgulamasına, tarihsel fikri birikimlerinden faydalanmasına ve ortak çıkarları doğrultusunda yeni bir yapılanma içine girmesine sebebiyet vermiştir (Derek W. Urwin, 1997: 38-42).

Tarihi Birikimler Söylemden Eyleme Geçiş

Roma'dan sonra Avrupa siyasi olarak parçalandı ve hiçbir zaman gerçek manada bir "Bütün / Birleşik Avrupa" tahakkuk edemedi. Bu mirası, Katolik Kilisesi, "Hristiyan Birliği İdeali" ile ve bu idealin manevi ve muayyen bir ölçüde de bu maneviyattan kuvvet alan siyasi merkezi olmak statüsü ile devam ettirdi. Daha sonra Doğu Roma, Roma'nın mirasını fiilen toparlamaya çalıştı. Ondan sonra da Avrupa'da güçlenen her devlet, Roma'nın bu cazibeli mirasına konup toparlamaya çalıştı. Durmuş Hocaoğlu'nun da belirttiği gibi, "muhtelif şekillerde de olsa, milliyetçilik çağında da olsa, Charlemagne'dan Hitler'e varıncaya kadar hepsi. Çarlar da bu mîrâsa tâlip oldular, Kayzerler de. Bu iki ünvanın da Sezar'dan, yâni Roma'dan geldiğini hâtırlamak dahi Roma'nın gravitasyonunun te'sirini anlamak için yeterli olabilir. Osmanlı'nın dahi bu mirâsa talip olduğunu söyleyebiliriz. **Nitekim, Fatih'in Gentilo Bellini'ye yaptırdığı portresinde resmedilmiş bulunan altı tane taçtan birisi, Roma imparatorluk tâcidir.**" (Durmuş Hocaoğlu, 2005:1)

Avrupa'nın bu parçalanmışlığı Ortaçağ, Yeniçağ ve Yakınçağ boyunca devam etti. Milliyetçilikler çağı bu bölünmüşlüğü daha da derinleştirdi. Bütün bu parçalanmışlığa rağmen, Büyük Roma ideali, hep altta diri kalan, bir kor ateş gibi muhâfaza edildi. Nitekim, her ülkenin bilinç altında, kendi milliyetçilikleri adına da olsa Avrupa'nın birleştirilmesi fikri muhtelif şekillerde hep canlı kaldı. Bu arada birçok şair, düşünür ve filozof, Roma'nın mirasını, yani "**Bütün / Birleşik Avrupa**" fikrini, "**federasyon**" fikri ağırlıklı olmak üzere, muhtelif şekillerde hep diri tuttu.

Tarihi ve felsefi anlamıyla Roma'nın Batı için ne denli mühim olduğu

tartışılmaz bir gerçekliktir. **“Yunan, Avrupa’ya düşünceyi öğretmiştir; ama Batı Devlet’in ne olduğunu Yunan tecrübesiyle değil, Roma tecrübesiyle öğrenmiştir; önemi bundan ileri gelmektedir. Yunan’ın devletleri, gerçek anlamda “devlet” değildir; Yunan düşünen bir beyindir, ama devlet kurmayı bilmez; o sanat Roma’ya sahiptir.** En eski zamanlardan beri, hem fiilen kurulan ve hem de Aristoteles ve Platon gibi büyük filozoflar tarafından teorisi yapılan mutasavver Yunan devletleri hep birer “site” yâni şehir olmuşlardır. Söz gelimi, Platon’un bu konudaki baş eserleri olan “Politei” ve “Nomoi”de tasarlamış olduğu “İdeal Devlet”, azami 5.000 civarında hür vatandaştan müteşekkil, denizlerden uzak, etrafı surlarla çevrili şehir devletleridir. Batı’ya devlet tecrübesini Roma öğretti, sonra da İbn Haldûn’un yüzlerce yıl sonra tesis ettiği teorisinde öngördüğü üzere, her devlet gibi aynı mukadder âkıbete uğradı: Yıkıldı. Fakat, yıkıldıktan sonra da Roma’nın, o ihtişamlı “Senctum Imperium Romanum”un hâtrâsı, dayanılmaz câzibeli mîrâsı Avrupa’da hiç unutulmadı ve mîrâsı da hep göz kamaştırdı. Bu mîrâs, Roma’nın tek merkezde birleştirmiş olduğu **“Bütün / Birleşik Avrupa”** idealidir.” (Durmuş Hocaoğlu,2005: 1-2)

Avrupa kamuoyunda Roma kültür ve medeniyetine büyük bir hayranlık ve bağlılık vardır. Sosyal psikoloji açısından Avrupa, Yunan ve Roma ile başlayıp, Hıristiyanlık ile olgunlaştığından, Yunan’a ve Roma’ya dokunan ve Hıristiyanlığa zarar veren herkes Avrupa’nın amansız düşmanı kabul edilmiştir. Genelde kan ve vahşet dolu olan Avrupa tarihinde dikkatlerden kaçmaması gereken önemli bir husus da; Avrupa bütünleşme projelerinin veya tasarılarının tarih boyunca hep ortak bir tehdide karşı olmasıdır. Mesela; 16. ve 17. yüzyıllarda da aşırı siyasi bölünmüş Avrupa’nın birleşme tasarılarında itici dış etken Osmanlı İmparatorluğu yani Türkler iken, II. Dünya Harbi sonrası uluslararası konjonktürde Sovyetler Birliği yani Ruslardı. Tarihte büyük imparatorluklar kurmuş bu iki millet de tarihsel olarak Avrupalılar tarafından “bizden olmayan öteki” olarak görülmüşlerdir. Her iki durumda da yani tarih boyunca Osmanlı İmparatorluğu’nun batıya doğru genişlemesi; II. Dünya Savaşı sonrası dönemde de Sovyetler Birliği’nin batıya doğru ilerlemesi aynı tepkiyle karşılanmıştı. Yani, kıtada tehdit ve tehlike durumlarında ortak kriz

yönetimi olarak birleşme gündeme gelmiş, Avrupalılar’ın ortak tehdit diğer bir deyişle ortak düşman algılaması sonucu birleşme girişimlerinde büyük bir ivme yaşanmıştır.

Bu çerçevede Avrupa’da, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) ile kurumsal ifadesini bulan bütünleşme hareketi, çok eskilerden gelen, düşünsel ve işlevsel faaliyetlerin bir ürünü olarak başlamış ve genelde ortak dış tehdit karşısında birleşmeye yönelik faaliyetler ile hız kazanmıştır. Bu arada tarih boyu, ortak bir düşmana/tehdide karşı birlik projelerinin üretilmiş olması ve bir kısmının da yaşama geçirilmesi, Avrupa’daki aktörlerin birbirleriyle olan mücadelelerine engel olamamıştı (R. I. Moore, 1985: 30-48).

Tarih boyunca askeri, siyasi ve ekonomik krizler sonucunda Avrupa devletlerinin aralarında örgütlenme ve bütünleşme girişimlerinde bulunmaları, somut ve kalıcı projeler üretmelerinin yolunu açarak tarihsel bir birikim yaratmıştı. Mesela; 1518’de Papa X. Leo ile Kardinal Wolsey’in imzaladıkları Evrensel Barış Antlaşması, konusunu Osmanlı ile mücadeleden almış, 1587’deki François de la Nouve’nun Siyasi ve Askeri Söylev’i de Hıristiyanları Osmanlı’ya karşı birleşmeye çağıran bir bildiri olmuştu.

Fransa kralı 14. Louis’in Avusturya prensesi Maria-Therese ile 1660’da evlenmesinin arkasında Osmanlı’ya karşı ortak bir ittifakın kurulması amacının yattığı bile söylenebilir. 1560-1641 yılları arasında yaşamış olan Duc de Sully’nin 4. Henri’nin Büyük Tasarımı adlı çalışmasında da bu duruma ilişkin özellikler bulunmaktadır. Duc de Sully’nin Grand Design of 1620’de tasarladığı Avrupa hayali bir çeşit federal Avrupa’ydı. Duc de Sully’nin United States of Europe yani Birleşik Avrupa Devletleri projesinde; kıtanın refahı, barışı ve huzuru için bir Avrupa federasyonu oluşturmak hedeflenmişti. Duc de Sully’nin düşlediği bu federal Avrupa projesi, bugünkü federalistlerin de ilham kaynağını oluşturmaktadır (Antony Pagden, 2002: 54). Sully, Avrupa’da güçler dengesi sağlayacak 66 üyeli bir Avrupa Senatosu önermektedir. Bu senato, 15 gruba bölünmüş Avrupa devletlerini kapsamakta, Rusya ve Osmanlı Avrupalı sayılmadıklarından bu oluşumun dışında bırakılmaktadırlar. Amacı, büyük ölçüde Türkler’in Avrupa’dan çıkarılması olan bu senato, aynı zamanda serbest ticaretin sürdürülmesine de katkı sağlayacaktır (Derek Heater, 1992: 30-35).

Konumuz açısından Avrupalılar'ın dünyaya bakış açılarını ve politikalarını göstermesi açısından önemli olan bir husus da Voltaire'in düşünceleridir. 18. Yüzyıl'ın ünlü filozofu Voltaire, tarihi Avrupa merkezli olarak dört safhaya ayırır: birincisi Yunan, ikincisi Roma'dır ki bunlar yüksek safhalardır. Üçüncüsü İstanbul'un Türkler'in fethiyle başlattığı Rönesans ve tarih felsefesi deyimini kullandığı XVI. Louis Fransası'dır. Voltaire tipi tarih felsefesi Avrupa ve ulusalcı bencillik, 19. Asır'da Hegelci tarih felsefesiyle doruğa ulaşır (İlber Ortaylı, 2007: 6-7). Avrupa milliyetçiliğinin açıkça dile getirildiği ve Avrupa dışındaki alanları küçük görme, kendilerini her şeyden üstün görme Voltaire'in Le siecle de Louis XV adlı eserinde belirttiği gibi ortak bir dini, kültürü, politik anlayışı paylaşan birçok devletten oluşmuş üstün Birleşmiş bir Avrupa Cumhuriyeti kurgulanmıştı. I. Dünya Savaşı'na kadar Eurocentricism Avrupa merkezçiliği ve Avrupa kültürünün kendini bütün kültürlerden üstün görmesi, varsayılan mükemmelliği ve universallığı Avrupa milliyetçiliğiyle karışmış olmasıdır (Ariane Chebel D'Appollonia, 2002: 175). Bu bağlamda bir karşılaştırma yapmak gerekirse şu tarihi tespiti yapmakta fayda vardır: "Avrupalılar Osmanlı'yı Edirne'ye kadar geriletme için 200 yıldan fazla uğraştılar; ama, İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri beş yıl içinde takattan düşmüş, ehemmiyetsizleşmiş, iktisadi ve askeri gücünü neredeyse tamamen kaybetmişti. Daha da zayıflayarak dünya dengelerinin alt-üst olmasını önlemek için, Amerika'nın "Marshall Planı" Avrupa'nın imdadına yetişti ki bu da bu mağrur kıt'anın gururunu gerçekten incitti" (Frank B. Tipton and Robert Aldrich, 1987: 88-91).

Avrupa siyasi kamuoyunda oluşan ortak algı; artık hiçbir Avrupalı ülkenin tek başına dünyaya hükmetme şansına sahip olmadığı ve bir araya gelip güçlerinin birleştirilmesinden başka bir alternatifin kalmadığıdır. "Böylece uluslararası şartların ve tarihin zorlamasıyla tek mecbûrî istikamete yöneldiler. İşte, zâten asla ölmemiş olan "Roma" ve "Birleşik Büyük Avrupa" idealinin dirilişinin siyasi ortamı bu suretle hazırlanmış oldu" (Durmuş Hocoğlu, 2005 :5).

Kıta Avrupa'sı içine düştüğü bu büyük krizden çıkmak için savaş sonrası dönemde çeşitli çareler aradı. Avrupa kamuoyunu etkileyen liderlerin ve fikir

adamlarının düşünceleri, uluslarüstü bir yapılanmayla devletler ve halklar arasında işbirliği ortamının yaratılması yönündeydi. Avrupa kamuoyunda var olan genel algı ise Avrupa'nın ulusal ekonomilerinin içinde buldukları zor durumun ABD'nin dış yardımları olmadan çözülemeyeceği şeklindeydi. Kalkınma ve ticaret konularındaki krizin çözümünde ise devletler arasında sağlanacak işbirliği çok önemliydi. Böylece, içine düştükleri bu zor durumdan kurtulacak ve öncelikle ekonomileri düzelecekti. Bu durum karşısında, Batı Avrupa'yı ekonomik ve siyasi açıdan yeniden ayağa kaldırıp diriltmek isteyen liderler, güçlerini birleştirmekten başka çareleri kalmadığını gördüler ve aralarında birlik kurmak zorunda kaldılar.

Federalistlere göre Avrupa'nın içine düştüğü bu durumun sebebi; savaşa yol açan yayılcı, ihtiraslı milliyetçilik ve milliyetçi düşmanlıklardı. Bu noktada bağımsız ulus devletlerin, artık siyasi örgütlenmenin mihenk taşı olduğu varsayımının güvenilirliği sarsılmış ve tartışmaya açılmıştı. Halkların refahı ve huzuru için, uluslararası işbirliğine duyulan ihtiyaç hat safhadaydı. Ayrıca, gelecekte barış ve istikrarın teminat altına alınması için en iyi yolun kıtada geniş kapsamlı bir topluluk kurulması olduğu yönündeki argümanlar da güçlenmeye başlamıştı. Artık, bir zamanlar filozofların düşlerinde yer alan birleşmiş Avrupa fikri için siyasi ve iktisadi koşullar olgunlaşmış ve zamanı da gelmişti. Avrupa'nın birleşmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında ve artan Sovyet totalitarizmi tehdidiyle birlikte bir gereklilik gibi algılanmıştı. Tam da bu sırada Eylül 1946'da, İngiltere başbakanı W.Churchill Zürih'te bir "Avrupa Birleşik Devletleri"nin kurulmasını önermiş, 1948'de, Lahey'de federalist hareketler güçlü bir Avrupa'nın temellerinin atılması için çağrı yapmışlardı (Jean-Luc Mathieu, 2006: 12).

Zaten Altiero Spinelli ve arkadaşları, federalizmi Avrupa'nın hastalıkları için bir deva, milliyetçiliğin getirdiği kötülöklere ve modern kapitalizmin aksaklıklarına karşı bir panzehir olarak görmekteydiler. Federalistlerin fikir babası ve öncüsü olan Spinelli birliğin bir big-bang ile kurulması, Birleşik Avrupa Devletleri'nin hemen ve geri dönülmez bir şekilde mevcut devletler sisteminin yerine geçmesi inancındaydı (Altiero Spinelli,1957: 37-63).

Büyük Savaş'ın dehşeti ve savaş sonrası belirsizlik, birleşik Avrupa

yönündeki en önemli tarihi hareketi kamçladı: Kutsal Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak. İşte bu tarihi dayanılmaz cazibeli rüyayı amaçlayan Richard Coudenhove-Kalergi'nin pan-Avrupa baskı grubu Avrupa çapında bir kamuoyunun oluşmasını sağladı. Bir aristokrat olan Kalergi başlangıçta, İtalyan diktatör Benito Mussolini'nin desteğini almaya çalışmıştı. Ancak kamuoyunun pan-Avrupa fikrine olan ilgisinin artması ve Mussolini'nin bu fikri reddetmesi, Kalergi'yi başka arayışlara sürüklemiş ve yaşanan acı tecrübelerden sonra demokrasinin Avrupa birliğini kurmakta taşıdığı önemi fark etmesini sağlamıştır. Kalergi, 1923'de yayınlanan kitabı Pan-Europa'da, Fransa ve Almanya'yı merkez alan, fakat komünizm ve Asya'daki ayağı nedeniyle Rusya'yı ve emperyalist çıkarları nedeniyle İngiltere'yi dışlayan bir federal Avrupa devletleri birliği için çağrıda bulunuyordu. Savaş süresince totaliter yönetimlerden acı çeken halkların liderleri ve kanaat önderleri, Avrupa'da uluslararası tarihi kin ve rekabete son vermek, ortak çıkarlar ve işbirliği temelinde ezeli düşmanlar arasında kalıcı bir barışı sağlamak için kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır.

1945 ve 1950 yılları arasında, Konrad Adenauer, Winston Churchill, Alcide de Gasperi ve Robert Schuman başta olmak üzere barışı korumak için çareler arandı. Savaştan büyük acılar çekmiş olan Avrupalılar için böylesine bir yıkıma bir daha maruz kalmamak ve aynı acıları bir daha yaşamamak çok önemliydi. Ebedi barışı sağlamak için öncelikle bir ekonomik bütünleşme süreci gerçekleştirilmeliydi. Böylece ekonomilerini yeniden işler hale getirmeyi hedeflerken, Batı Almanya'yı aralarına alarak yeni bir Alman tehdidi oluşmasını da önleyerek her alanda işbirliği sağlanmış olacaktı. Bu çerçevede Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, başlangıçta Jean Monnet tarafından tasarlanan fikir üzerinden 9 Mayıs 1950'de bir Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasını önerdi.

Bu tasarının maksadı, II. Dünya Savaşı sonrasında sanayi ve savaş açısından önemli iki temel hammadde olan kömür ve çelik sektörünü güçlendirmek ve bunları özellikle uluslararası bir otorite ile kontrol altına alarak barışı sürdürmektir. Bu amaçla 1951'de kurulan federal özelliklere sahip AKÇT, AB'nin kurumsal temelini oluşturmaktadır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu,

18 Nisan 1951'de Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Bir zamanlar birbiriyle savaşan ülkelerde kömür ve çelik üretimi için yetki paylaşımı kapsamında uluslararası bir havuz oluşturulacaktı. Siyasal iletişim açısından konuyu ele alacak olursak kamuoyuna sunulan bir barış projesi ile pratik fakat aynı zamanda oldukça sembolik bir şekilde, savaşın ham maddeleri uzlaşma ve barışın araçlarına dönüşüyordu.

Jean Monnet'nin eski asistanı ve Paris Siyasi Etütler profesörü Pascal Fontaine şöyle demektedir: İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntılarında yepyeni bir umut doğdu. Savaş sırasında totaliter yönetimlere karşı koyan halklar, artık uluslararası nefrete ve rekabete bir son verme ve ebedi barışın koşullarını oluşturma konularında kararlıydılar. 1945 ile 1950 yılları arasında bir avuç cesur devlet adamı, ki bunların içinde Robert Schuman, Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi ve Winston Churchill de bulunuyordu; halklarını yeni bir döneme girmeye ikna etme yönünde çalışmalar yaptılar (Pascal Fontaine, 2007: 5).

Esasında bu projenin başlangıcında halklar yoktur, halkların ikna edilmesi gerekmektedir. Avrupa projesinin başlangıcında ve ilerleme sürecinde, Avrupalı halklar olup bitenin çok da farkında değildir. Bu proje, tamamen elitist-entellektüalist bir siyâsî mühendislik ürünüdür. Çok geniş kapsamlı, sistematik ve ince hesaplar yapılarak hazırlanmış bu planının uzun soluklu programlar, uluslararası halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi faaliyetleri ile desteklenmesi hayati önem arz etmektedir. Yani; halklarında bu projeye ikna edilmesi ve inandırılması gerekmektedir.

Ahmet Çiftçi'nin de yorumladığı gibi, Ortak Pazar, sadece bir ekonomik işbirliği teşkilatı değil, aksine siyasi ve sosyal yönü daha çok ağırlık kazanmış bir kuruluş olarak geleceğe dönük bütün hammadde kaynakları ve mamul pazarlarıyla federal bir Avrupa devletinin kuruluş hazırlığıdır. Dolayısıyla, bu oluşumun nimetlerinden en fazla, merkezilik vasfını kazanan devlet yararlanacaktır. Bu bağlamda sessiz ve derinden ilerleyen Batı Almanya ise müstakbel Federal Avrupa Devletiyle beraber, Alman İmparatorluğu da kendiliğinden teessüs edecektir (Ahmet Çiftçi, 1981: 2). Esasında bu örnekte

de görüleceği gibi her bir üye devletinde bu projeden farklı beklentileri ve siyasi bilinçaltılarında farklı ihtirasları vardır.

Savaş sonrasında kurulan yeni yönetimler, ilk başlarda, daha çok ulusal ekonomilerin yeniden yapılandırılması üzerinde odaklandıklarından, Avrupa'nın birliğine yüksek bir öncelik atfetmiyor görüntüsü verdiler. Ulusal ekonomik planların eşgüdümü müttefikler tarafından savaş sırasında kurulan çeşitli uluslararası yapılar aracılığıyla zaten sağlanmaktaydı ve bu yapılar işgal altındaki Alman topraklarının savaş sonrasında yeniden yapılandırılmasını ve planlandırılmasını amaçlamaktaydılar. Başlıca ilgi alanları enerji ve ulaştırma kaynakları olan bu kuruluşların yükümlülükleri ve görevleri, 1947'de Birleşmiş Milletler (BM)'nin yeni kurulan organı Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından devralınarak sürdürüldü. 1945 sonrasında Avrupa'nın siyasi ve iktisadi koşullarının geçirmiş olduğu değişim, özellikle Doğu-Batı ilişkilerindeki önemli sorunlar, Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun Avrupa'nın ekonomik sorunlarının kıta çapında çözümlenebileceği şeklindeki temel varsayımı sarstı. Bununla birlikte, aynı koşullar bir yandan da Batı Avrupa içinde birlik fikrinin çok çeşitli nedenlerle bir siyasi gündem maddesi olarak varlığını sürdürmesine yol açtı.

İlk etapta Avrupa ülkeleri arasında bir güç birliği gayesi üzerine temellendirilen teşekkül, sonradan sosyal ve siyasal birliğin de tahakkuku amacıyla bir Avrupa Federatif Devleti'ni kurma çabası içine girdi. Nitekim Ortak Pazar Ana Statüsü diğer adıyla Roma Antlaşması buna göre hazırlanmıştır (Ahmet Çiftçi, 1981: 7).

Yine bu ülkelerin imzaladığı 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşması ile bir başka topluluk daha, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu, Euratom, eklenmiş ve bu anlaşmayla, aynı tarihte Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştu (Treaties Establishing the European Communities, 1987: 17-205).

1958'de yürürlüğe giren Roma Antlaşması üye ülkeler arasında önce Gümrük Birliği, yani malların gümrük vergisi ödenmeksizin üye ülkeler arasında serbestçe alınıp satılmasını öngörüyordu. Ancak Roma Antlaşması'nda nihai hedef sadece ekonomik değil ortak tarım, ulaştırma, rekabet gibi diğer birçok alanda ortak politikalar teşekkül edilmesi, ekonomik politikaların yakınlaştırılması, ekonomik ve parasal birlik kurulması, ortak bir

dış politika ve güvenlik politikası oluşturulması gibi planlamalardır. Belirtilen bu amaçlara, süreç içerisinde daha sonra imzalanacak olan diğer anlaşmalarla aşamalı olarak ulaşılmaya çalışılacaktır. Şöyle ki; 1992 yılında kabul edilen Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği'ni kuran antlaşma sayılmaktadır. 1999'da Amsterdam Antlaşması ve 2003'de Nice Antlaşması sonrasında Avrupa Birliği, bazı üyeler dışında parasal birliğe girmiş (Avro, Euro), Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikasını benimsemiş, Adalet ve İçişlerinde, suçla ilişkin konularda Polis ve Hukuk alanlarında işbirliğine karar vermiştir.

Roma Antlaşması ile altı ülke arasında gümrük vergileri 1 Temmuz 1968'de tamamen kaldırıldı ve 1960'larda özellikle ticaret ve tarımda ortak politikalar da oluşturuldu. Bu girişim öylesine başarılı oldu ki Danimarka, İrlanda ve İngiltere, Topluluklar'a katılmaya karar verdiler. İlk genişleme, 1973'te altı üyenin dokuza çıkmasıyla gerçekleşti. 1981'de Yunanistan Topluluklar'a katıldı, 1986'da onu İspanya ve Portekiz izledi. 1992 Maastricht Antlaşması ile Topluluk kurumları güçlendirilerek daha geniş yetkilere sahip oldu ve böylece Avrupa Birliği (AB) resmen doğdu. Yeni Avrupa dinamizmi ve kıtanın değişen jeopolitiği nedeniyle AB'ye katılmaya karar veren Avusturya, Finlandiya ve İsveç, 1 Ocak 1995'te Birliğe girdi. 1990'ların ortalarında on iki ülke daha, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Kıbrıs ve Malta, AB'ye üyelik başvurusunda bulundular. Başvuruları kabul eden AB, Aday Ülkelerle katılım müzakerelerini, Aralık 1997 Lüksemburg'da ve Aralık 1999'da Helsinki'de başlattı. Böylece Birlik, ilk kez bu denli büyük bir genişlemeye yöneldi. 10 aday ülkenin müzakereleri 13 Aralık 2002'de Kopenhag'da tamamlandı ve bu ülkeler 01 Mayıs 2004'te Avrupa Birliği'ne katıldı.

Modern Avrupa'da Federalizm İçin Kamuoyu Oluşturma Çabaları

Federalizm, XIX. Yüzyıl'ın ilk yarısında Avrupa'nın entelektüelleri tarafından bir bütünleşme ve entegrasyon kuramı olarak yeniden tartışılmaya başlamıştı. II. Dünya Savaşı'nda yaşanan korkunç tecrübelerden sonra ise Avrupa'da federalist fikirlere karşı giderek büyüyen bir ilgi oldu. Kont Coudenhove-Kalergi, Altiero Spinelli ile savaş zamanındaki çeşitli direniş

grupları ve savaş sonrasında onları izleyen bir dizi düşünür Avrupa'nın eski gücünü tekrar tesis etmesi için çeşitli fikirler geliştirmişlerdi.

Bu fikri ve felsefi tartışma ortamında kıtada barışı ve huzuru amaçlayanlar tarafından geliştirilen federalist akımın Avrupa çapında yaygınlaştırılmaya çalışılması ancak, II. Dünya Savaşı ve sonrasında olmuştur.

Fransa dışişleri bakanı Aristide Briand, 1929'da, Fransa, Almanya ve diğer Avrupa devletleri arasındaki barışçıl ilişkilerin çerçevesini oluşturacak bir birlik kurulması teklifinde bulunmuştu. 1930'ların sonuna doğru, Avrupa'daki egemen ulus devletlerin başka bir büyük savaşa doğru ilerlemekte olduğu tehlikesini sezen Lord Lothian, Lionel Robbins ve William Beveridge gibi İngiliz yazarlar da federalizme yönelik, diğerlerine oranla daha yapılandırılmış, bazı teklifler öne sürdüler. Bu yazarların görüşleri, Ventotene adasında antifaşist eylemleri ve düşüncelerinden dolayı Musollini tarafından hapis tutulan Altiero Spinelli'ye ulaşmıştı. Böylece Spinelli, diğer siyasi mahkum arkadaşlarıyla birlikte, hala savaş sonrasındaki federalist hareketin temel belgesi olmaya devam eden Ventotene Manifestosu'nu oluştururken bu yazılardan ilham aldı. İşte yaşanan acı tecrübelerle dolu bu süreçte federalistler birliğin şekillenmesinde önemli katkılar sağlayacak hale gelmişlerdi (David Weigall&Peter Stirk, 1992: 31-32).

Federalist düşüncenin öncülerinden Spinelli, 1940-1941 yıllarında "özgür ve birleşik bir Avrupa" için bir manifesto hazırlamıştı. Mussolini'nin 1943'te iktidardan uzaklaştırılışının ardından serbest bırakılan Spinelli, Milano'da Avrupa Federalist Hareketi'ni kurdu. Federalist fikirler, işgal altındaki ülkelerde var olan direniş hareketleri içinde yer alan kişiler arasında zaten bir tabana sahipti ve bundan da yararlanan Spinelli daha sonra, Avrupa Direniş Hareketi temsilcileriyle buluşmak üzere gizlice İsviçre'ye geçti. 1944 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Cenevre'de yapılan toplantıda, "Avrupalılar arasında federal birlik" çağrısı da yapıldı ve Avrupa Direniş Taslak Deklarasyonu açıklandı (Walter Lipgens, 1984: 35). Milletler Cemiyeti deneyiminden de ilham alan federalist yaklaşıma göre, Avrupa'daki ulusların karşısındaki en büyük zorluk temelde milliyetçilik, demokratik olmayan ideolojiler ve ulusal egemenliğe verilen aşırı önem gibi ideolojik nedenler ve

bunlardan kaynaklanan savaşların yarattığı baskı idi.

Bölgesel bütünleşmenin bu tür sorunların üstesinden gelinmesine yardımcı olacağını düşünen federalistler yoğun bir uluslararası halkla ilişkiler kampanyası geliştirmişlerdi. **Kullandıkları stratejisi ise halkları ideolojik olarak ikna etme ve uluslararası kurumlar oluşturarak egemenliğin uluslararası kurumlara devretme idi.** Böylece bu stratejinin üzerinde odaklanan bütünleşme çabalarının başarı şansının daha yüksek olduğuna inandılar. Neticede, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, federalizmin yeniden gündeme gelmesi için şartlar olgunlaşmış olacaktır ve sahne artık hazırdır. Daimi barışın bir federasyon yoluyla güvence altına alınabileceği fikri, 1940'ların ortalarında, savaştan en fazla zarar gören ülkelerde oldukça popüler hale gelerek bir Avrupa federalist akımın doğmasına yol açmış ve yavaş yavaş belli bir kamuoyu oluşmaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında, **demokratik kurumlar, özellikle uluslararası mahkemeler ve parlamentolar aracılığıyla yasama alanında sağlanacak uluslararası bütünleşmeye ilaveten, kamuoyunun, eğitim ve ülkelerarası vatandaş değişimleri kanalıyla Avrupa idealine ikna edilmesini önermişlerdi.** Federalist ideoloji; bu iddiaya dayanak olarak, savaş sonrasındaki Avrupa Hareketi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'yle, 1948'de kurulan Avrupa Konseyi'ni göstermektedirler (Alexander Hamilton, James Madison and Jay Jon, 1987: 45-80).

Avrupa Genelinde Federalist Akımlar ve Kamuoyu

Çeşitli kanatlardan oluşan federalist akımın büyük bölümü Fransa'da üstlenen ve felsefesini Pierre-Joseph Proudhon'a dayandıran bu hareketin bir kanadı, ekonomik ve sosyal alanların yanı sıra siyasi alanda da yeterli özerkliğe sahip bir federalist oluşumun önemi üzerinde hassasiyetle durmaktaydı. Bu kanat, federalist harekete tam olarak hakim değilse de Avusturya, Almanya ve daha sonra da Belçika gibi Avrupa ülkelerindeki federal yapıların büyüyerek İspanya, İtalya, Fransa ve diğer ülkelere yayılacağını öngörüyordu. Bununla birlikte, bu kanat federal bir Avrupa yapılanmasının ne olduğuna dair tam bir görüşe de sahip değildi; yani kafaları biraz karıştı.

Ulusal hükümetlerin yetkilerini, bir federal Avrupa ve onun üye devletleri

arasında paylaştıran, her düzeyde kurulacak demokratik kurumlara, güvenlik ve ekonomi gibi ortak çıkar alanlarında, federal yetkilere sahip bir yapılanma için çalışanlar da vardı. ABD'nin kurucu beyinlerinin dayandığı ilkeleri temel aldıkları için Hamiltoncular denilen federalist bir kanat oluşmuştu. Özellikle Almanya, İtalya ve Hollanda'da güçlü olan bu kanat giderek daha etkili hale geldi, fakat savaş sırasında işgal yaşamamış ülkelerde çok az destek gördü.

Özellikle İngiliz hükümeti, hükümetlerarası işbirliğinin ötesine geçen her türlü teklife karşı çıktı. Bu arada, savaş sonrası dönemde otoritelerini yeniden sağlamaya başlayan diğer hükümetlerin büyük bölümü de tam anlamıyla federal bir yapılanma için hazır değillerdi. İşte bu kördüğümü çözmenin yolunu bulan kişi Jean Monnet oldu. Uсталıkla hazırlanan Monnet'in **stratejisi, yeni sorunlar ortaya çıktıkça, bu sorunların çözümüne yardımcı olacak yeni kurumların ve federal yetkilerin de birbiri ardına oluşturulmasıyla federalizmin bir tek hamlelik yapılanma hareketinden çok, aşamalı bir süreç olarak görülmesiydi. Bu stratejik taktik yarım yüzyıllık Avrupa'daki federalist gelişmelerin temel niteliği haline gelmiş** olsa da, o zamanlar akademik çevrelerin çok fazla ilgisini çekmedi. Akademik çevreler bu sürece, genellikle bütünleşmenin bir sektörden diğerine "yayılmasına" spillover dayanan bir ulularüstü yönetime atıfta bulunan "yeni işlevselçi" neofunctionalism bir teori olarak bakmaktaydılar ve federalist özellikler dikkate alınmıyordu.

Esasında bu amaçla hareket eden federalistler arasında Monnet, Spinelli, Jacques Delors gibi, attıkları her yeni adımda yerleşik ekonomik, sosyal ve siyasi çıkarlardan destek alan kişiler bulunmaktaydı. Monnet, 1950'de, Fransa ve Almanya'nın potansiyel savaş nedeni olan kömür ve çelik sanayilerini, ortak bir otorite altında birleştirmelerine duyulan ihtiyacı fark etti. Titizlikle hazırlanmış olan Schuman Deklarasyonu'nda bunu açıkça "**barışın korunmasının olmazsa olmaz koşulu olan Avrupa federasyonunun ilk somut temeli**" olarak tanımladı. Bilindiği gibi bu teklif, Fransa, Almanya, İtalya ve Benelüks ülkelerinin, yani altı kurucu üye devletin nihai amaç olarak siyasi birliğe destek vermeleriyle birlikte, Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı'nın kurulmasına yol açtı. Bu Topluluğun yürütmede Komisyonun öncülü olan Yüksek Otorite, yargıda Adalet Divanı, daha sonra Avrupa Parlamentosu

adını alan Asamble ve Konsey yurttaşlar meclisi ve hükümetler meclisi olarak tasarlandı. Esasında bu organlar, ileride kurulacak bir **federasyon yapısının ön kurumlarını temsil** etmekteydi. Fakat yetki alanının darlığı ve asamblesinin zayıflığıyla AKÇT, **sadece federasyona doğru atılmış ilk adımdır, adeta planın çekirdeği ve mayasıdır** (Richard Mayne, John Pinder & John Roberts 1990: 123-127).

Bilindiği gibi çok kısa bir süre sonra AKÇT'yi, yarı federal bir Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasi Topluluğu kurulmasına yönelik antlaşma taslakları takip etti, fakat uluslararası konjonktür henüz buna hazır değildi. Nitekim Fransa Parlamentosu'ndaki milliyetçiler, bu taslakları 1954'de reddettiler.

Bu sonuç, Federalist hareketin dağılmasına ve bölünmesine sebep oldu. Böylece, federalistlerden bazıları federalizme yönelik adımlarda Monnet yaklaşımını izlerken, diğerleri bir federal anayasa taslağı oluşturacak bir sözleşme talep eden Spinelli'yi takip ettiler.

1958'de AET'nin kurulmasıyla, Monnet yaklaşımı bütünleşme, onaylanarak federalizm adına büyük bir başarı kazanmıştı. Zamanla AKÇT kurumlarının federal özelliklerine ilaveten yetki alanlarını da büyük ölçüde genişleterek bir barış çerçevesi oluşturabilme kapasitesini arttırdılar. Topluluk; ABD'nin ekonomik refahı ve gücündeki artışa, ortak gümrük tarifesi olan bir ortak Pazar kurarak ve geniş kapsamlı işbirliğinde bulunularak karşılık verdi. Böylece bariz federal unsurlara sahip Topluluk kurumları, ekonomi alanında önemli yetkilerden sorumlu hale geldi. Bazı federalistlerin, "**federalizm öncesi topluluk**" olarak isimlendirdikleri bu yapı, 1960'lar ve 1970'ler boyunca, aslında üzerinde ilerlemesini sağlayabileceği somut bir temele sahip oldu.

Topluluğun federal nitelikleri, 1960'larda Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'ün saldırılarına maruz kaldı (David Weigall&Peter Stirk, 1992: 114-139).

1970'lerdeyse ekonomik istikrarsızlık ve Topluluğa yeni katılan İngiltere'nin federalizm karşıtı hükümeti, tıpkı De Gaulle gibi ileriye yönelik gelişmeleri frenledi. Bununla birlikte federalist ruh, Fransa'nın beş ortağında 1960'lar boyunca gücünü korudu ve 1970'lerde federalist bir sistemin temel

bir özelliği olarak, Avrupa Parlamentosu'na bütçe üzerinde gerçek birtakım yetkiler tanındı.

Federalizmin savunucusu George Vidal'ın 1971-1972 yıllarında hazırladığı çalışmalar doğrultusunda Topluluğun kurumlarında federalizmin özelliklerini taşıyacak yönde reformlar yapıldı. Böylece, Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılması, doğrudan seçimler ve Konsey kararlarında nitelikli oy çokluğunun kabul edilmesi sağlandı.

Federal bir Avrupa Birliği oluşturma fikri ve bu birliğin gelecekte alacağı model, gerek Parlamentoda gerekse Topluluğun diğer kurumlarında tartışılan ve üzerinde çalışmalar yapılan bir konudur. Bu bağlamda, federalistlerin yoğun lobi faaliyetlerinde bulunduğu Avrupa Parlamentosu'nda 1974-1975 yılları arasında Belçikalı bir parlamenter Bertrand tarafından Topluluğun kurumsal-federalist bir yaklaşım içinde şekillenmesini savunan Avrupa Birliği raporu hazırlanmıştı. Kamuoyu tarafından da dikkatle takip edilen ve ilgi uyandıran bu rapordan sonra 1979'da ilk doğrudan Avrupa seçimleri gerçekleştirildi.

Her ne kadar 1970 başlarında Parlamantonun çift meclisli ve aşamalı bir şekilde doğrudan seçilme yoluyla oluşturulması fikri hakimse de parlamento üzerindeki lobi faaliyetleri etkili bir şekilde devam etmiştir. Buna karşılık, 1974 yılında Konseyin resmi nitelik kazanıp yetkileri elinde bulundurması sonucunda istenilen tam olarak gerçekleşme de 1979'da Parlamento doğrudan seçimler yapılarak federalizme doğru bir adım daha atılmıştır (David Weigall & Peter Stirk, 1992: 115). **Yani burada uygulanan strateji hemen birden değil, adım adım hedefe yaklaşma taktiğidir. Önce fikri ve düşünsel alt yapısı oluşturularak kamuoyu yaratılacak ve şartlar olgunlaştıkça gerekli adımlar atılacaktır.**

Federalist görüşlerin lideri olmayı sürdüren Spinelli, 1979 Haziranı'nda yapılan bu ilk doğrudan seçimlerde Avrupa Parlamentosu'na girdi ve seçim sonuçlarını Avrupa Topluluğu içinde yapısal bir değişim başlatmak için bir yetkilendirme olarak değerlendirdi.

Federalistler 1970'ler sürecince ve 1980'lerde, giderek artan bir başarıyla Topluluğu ve onun gelişme potansiyelini etkilemeye devam ettiler. Spinelli ve arkadaşları iletişim stratejilerini Avrupa parlamenterlerini etkilemeye yönelik

uygulamayı sürdürdü. Çünkü Avrupa parlamenterleri Avrupa kamuoyunu ve halkların iradesini temsil ediyorlardı. Avrupalı parlamenterleri, o sırada Topluluğa zarar veren ekonomik durgunluğa, bir federal Avrupa Birliği taslağı hazırlayarak çözüm getirmek için ikna etmeye çalıştılar. Bu noktada; 1980-1984 yılında Spinelli tarafından hazırlanan bir çalışmadaki Avrupa Birliği Projesinde; Parlamento'ya önem verilmesi ve federasyon tarzı bir yaklaşımla çalışmalarını şekillendirmesi dikkat çekmektedir. Avrupa Parlamentosu'nu bu amaçla özel bir komite oluşturmaya ikna ederek Topluluğa, federal kurumlarla birlikte ekonomi, sosyal politika ve çevre alanlarında yeni yetkiler sağlayacak bir Avrupa Birliği Taslak Antlaşması çıkartmayı başardılar.

Fakat bu taslak o zaman için yeteri kadar kamuoyu oluşmadığı için; güvenlik ve dış politikayı, üye devletler arasında tesis edilecek işbirliğine dayalı bir mesele olarak bıraktı. Dolayısıyla bu taslağın federal bir devletten çok, federal özellikleri olan bir birliğe olanak verdiğini söylemek mümkündür (Roland Bieber, Jean-Paul Jacque and Joseph H. H. Weiler (eds), 1985).

Spinelli'nin çabalarıyla Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın bu taslak antlaşmaya destek verdiği görülmüştür. Bu gelişmeleri teşvik eden önemli bir kişi de siyasi birlik fikrine genelde bağlı olan Mitterrand'dan ve II. Dünya Savaşı sonrasında, Almanya'da gençken benimsediği federalist idealleri, gittikçe somutlaştıran Almanya Başbakanı Helmut Kohl'den önemli destekler alan federalist Jacques Delors'du. Böylece Komisyon Başkanı Jacques Delors'un çalışmaları da bu federalist çabalara bir ivme kazandırmış ve kamuoyunu hareketlendirmişti.

Tek pazarın 1992 itibariyle tamamlanmasına yönelik teklifiyle bu taslak, 1987'de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi'nin (ATS) oluşturulmasına yol açtı. Bu gelişme federal bir birlik için çok önemli bir adımdı. ATS ve 1993'te yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ile Topluluğun yapısına yeni bazı federal özellikler de dahil edildi (John Pinder, 1986: 49-50). ATS, tek pazarın yaratılması için geniş kapsamlı bir mevzuat programı oluşturdu. Bu mevzuatın uygulamaya geçirilmesiyle birlikte gerekli olan Konsey'deki oyçokluğu ilkesine ilaveten, Avrupa Parlamentosu'nun gücünün çok fazla artırmaya da ona yasama alanında yetkiler sağlayan işbirliği usulünü

içermekteydi. Ayrıca, ATS ile Topluluğa çevre alanında yetkiler verildi. Böylece, ATS ve tek pazar programının elde ettikleri başarı ile ABA'nın yolu da açıldı. Bu anlaşma, tek para birimine geçişe ilaveten ortak çıkarların bulunduğu bazı konularda yetkilerin AB'de değil üye devletlerin elinde kalmasını güvence altına alan yapabilen yerele öncelik ilkesini getirdi.

Avrupa bütünleşmesiyle ilgili çalışmalarda iki kavram birbiriyle yakından bağlantılı olduğundan federalizm dışında başka hiçbir fikir, yapabilen yerele öncelik ilkesi kadar öne çıkmadı. Aslında yapabilen yerele öncelik ilkesi, federalizme kılavuzluk yapar ve ondan beslenir. Subsidiarius, subsidiaritätsprinzip; yedekte, gerektiğinde kullanılmak üzere hazır anlamlarına gelen kavram, bilhassa 1985'de Komisyon başkanı olan Jacques Delors gibi kişileri etkilemiştir. Subsidiaritätsprinzip, devletle birey arasında tüm toplum adına karşılıklı ve kapsamlı yükümlülükler bulunduğunu ve bunların yazılı hale getirilebileceğini savunmaktadır. Modern Almanya'da neoliberalizm, Katolik sosyal doktrin ve Protestan sosyal etiği, yapabilen yerele öncelik ilkesine dayandırılmıştır. Alman Anayasası bu terimi direkt kullanmaz, fakat eyaletler, Lander ile federal hükümet arasındaki ilişkiler bu kavram kullanılmadan anlaşılabilir, yani federalizmin ruhunda özünde bu vardır. Yapabilen yerele öncelik ilkesi ile ilgili konvansiyon düzenlemeleri, Haziran 2004'teki hükümetlerarası konferansta üzerinde uzlaşma sağlanan ve Ekim 2004'te imzalanan Anayasa Antlaşması metninde de temel olarak korunmuştur (Outcome of the European Convention).

Diğer taraftan, özellikle Fransa, İspanya ve İngiltere gibi merkezi eski devletlerde adem-i merkezîyet sürecinde ilerleme kaydedildikçe, Avrupa Birliği'nin üzerinde daha etkili olabilir düşüncesi genel kabul gören bir anlayıştır.

AB vatandaşlığı kavramının kullanıldığı antlaşma ile mevzuatın büyük bir bölümünde Avrupa kamuoyunun sesi olan Avrupa Parlamentosu'nu Konseyle eşit konuma getirme çalışmaları da hız kazanmıştı. Bu bağlamda ortak karar usulü ile işbirliği usulünün alanı genişletilerek ve Avrupa Parlamentosu'na Komisyon için yapılan atamaları kabul veya ret etme hakkı tanınmak suretiyle, AP'nun yetkileri artırıldı.

Maastricht Antlaşmasıyla, Topluluğun yanısıra iç ve dış güvenlikle ilgili olarak faaliyet gösterecek iki yeni sütun daha oluşturuldu ve bu üç sütundan meydana gelen yapı Avrupa Birliği olarak isimlendirildi. Fakat bu yeni iki sütun geniş ölçüde hükümetlerarası bir nitelik taşımaktaydı ve federalistlerin tahminine göre federal bir yapı yönünde reformlar yapılmadığı sürece bu projede başarılı olamayacaklardı.

Maastricht Antlaşması'nda, İngiltere, Danimarka ve Portekiz gibi bazı üye devletlerin, federasyona karşı olmaları da planlanan tam bir entegrasyon önündeki önemli bir engeli oluşturmuştu. Bu devletlere göre, federasyona en azından aşamalı bir şekilde ulaşma konusunda ve mümkün olan en uzun şekilde varma hususunda bir eğilim vardı, yani aşamaları daha uzun tutmak gerektiğini ortaya koymuşlardı. Federalistler iletişim stratejilerinde ve uluslararası halkla ilişkiler faaliyetlerinde, özellikle Avrupa Parlamentosu yoluyla seslerini duyurmaya çalışmışlardı. Avrupa Topluluğu'nun uygulamakta olduğu, onlara göre gerçek bir siyasi bütünleşmeyi başarmak açısından işe yaramaz bir araç olan pragmatik ekonomik bütünleşme stratejisine yönelik eleştirilerini de sürdürmüşlerdir (Paul Taylor, 1992: 283-308).

Federal Yetkilere Sahip Avrupa Kurumları

Bugün önemli federal yetkilere ve kurumlara sahip bir yapıda olan AB, tek para birimi projesini tamamladığında ekonomi alanındaki yetkileri ABD hükümetininkiyle aynı ölçüde genişlemiş olacak, çevre ve diğer sosyal alanlarda da önemli bir bütçeye kavuşacaktır. Fakat AB, ekonomi, sosyo-kültürel ve çevre alanlarında federal bir birliği oluşturacak temel yetkilere sahip olmasına rağmen, iç ve dış güvenlik politikaları hükümetlerarası yapıda kaldıkça, tam anlamıyla arzulanan federal bir devlet haline gelememiştir. Ancak, Topluluğun yasama sistemi bir federasyonun özelliklerinin büyük bölümüne sahiptir (T. Hartley, 1998:47). Mevzuatın büyük bölümü için nitelikli oyçokluğu usulünün kullanıldığı Konsey, Lander hükümetlerinin temsil edildiği Alman Bundesrat'ından sonra AB içindeki yeni meclis olmaya yaklaşmaktadır. Temsilciler Meclisi niteliğindeki AP, önemli yasama ve bütçe yetkilerinin yanı sıra bir federal yürütme organını andıran, yeni komisyonları onaylama hakkına

da sahiptir. Fakat Birliğin yasama ve yürütme işlevleri, gerçek bir federal sistemde olmayacak ölçüde hala Konseyin hakimiyetindedir. Bu nedenle federal bir birlik oluşturmak için atılması gereken birkaç adım kalmıştı: Avrupa Parlamentosu'na yasama yetkisinin tam olarak verilmesi; muhtemelen Komisyonu parlamenter bir yürütme organı haline getirmek için AP'nin yetkilerinin kullanılması yoluyla Konseyin yürütmedeki rolünün kaldırılması; tüm üye devletlerde tek para birimine geçilmesi ve hepsinin ötesinde var olan yapılarda reform yapan ve böylece Birliğe tüm yurttaşlarca kabul edilecek gerçek bir hukuki taban sağlayacak bir anayasanın oluşturulması.

Genel olarak bakıldığında Almanya gibi federasyon tarzı yönetilen üye devletler, Birliğin de aşamalı olarak federasyon biçiminde yönetilmesi gereği üzerinde dururken Türkiye gibi aday ülkelere de federasyon tarzı yönlendirmeler yapmaktadırlar. Özellikle insan hakları ve demokratikleşme bağlamında istenilen hukuksal düzenlemeler ve anayasada yapılmak istenen bazı değişiklikler bu konuyu çağırıştır tarzıdır. Tek Senet ve Maastricht Antlaşmaları'nın siyasi-kültürel birliğe gidecek yolu açma girişimleriyle Parlamentonun da artan yetkilerini daha da genişletirken, bir taraftan da AP'nin Türkiye için almış olduğu bazı kararlarda görüleceği üzere federasyona doğru giden yolda hukuki alt yapının hazırlanarak adım adım ilerlediği izlenimi yaratmaktadır.

Ümit Özdağ'ın da belirttiği gibi:

"Avrupa Birliği, genel anlamda federalist yapıları desteklemekte, üniter devlet yapısını AB'nin yapısına karşıt görmektedir. Bu bağlamda birleşme sürecinde, Avrupa için ortaya çıkan bir diğer sorun da bu dev birleşmenin alt kültür ve bölgelerde ortaya çıkardığı ayrılıkçı yapıları teşvik eden özelliğidir. AB gibi dev bir coğrafyanın siyasal şekillenmesine küçük devletçikler yönetilebilirlik açısından büyük coğrafi alanları kapsayan merkezi devletlerden daha uygun düşmektedirler. AB süreci ile birlikte İskoçya'da, Galler'de ayrılıkçı yapılanmalar güçlendiği gibi Londra'nın bu bölgelere verdiği haklar olağanüstü artmıştır. Keza, İspanya, Fransa ve Belçika'da etnik temelli merkezkaç güçler gittikçe daha güçlü bir kurumsallaşmaya sahip olmaktadır. Belçika'nın Valonlar ile Flamanlar arasında parçalanması önümüzdeki on yıllarda kuvvetle muhtemeldir ve sosyal bilimler literatüründe incelenmektedir. Üstelik alt bölgelerin, ulus devletten ayrılmasında ekonomik bir rasyonalite de vardır. Çünkü alt bölge ulus-devletten ayrılmak istemekte, fakat AB içinde kalmayı tercih etmektedir. Bu durumda Brüksel'den alacakları fonlar daha da artacaktır. İskoç Milliyetçi Partisi'nin sloganı "A Free

Scotland within Europe"dur. Bugün Türkiye'de "AB'ye girmek ile kim parçalanmış?" diyenler önce AB içindeki parçalanma/ federalleşme sürecine ayrılan literatürü okumalıdır. Brüksel bürokrasisi içinde birçok unsurun da ayrılıkçı süreçleri desteklediği bilinmektedir. Çünkü bu süreç sonunda oluşacak devletçikler/federal devletçikler Brüksel karşısında bir ulus-devlet kadar güçlü olmayacaklardır. Özetle, Brüksel'de kimse komplocu, bölücü olduğu için federalist süreçleri desteklememektedir. Aksine bu komploculuğun değil, kurulmak istenen Avrupa Birleşik Devletleri'nin mantığının bir sonucudur" (Ümit Özdağ, 2002:10).

"Diğer bir ifade ile AB'nin sadece Türkiye'de üniter devleti sona erdirmek gibi bir amacı yoktur. Bu politika Türkiye'yi aşan bir kapsama sahiptir. Ancak Türkiye ile ilgili boyutu farklı bir jeopolitik ve politik paradigma içinde değerlendirilmelidir. Çünkü, Türkiye, AB içinde değil, dışında bir parçalanma sürecine girecektir. Daha açık bir ifade ile Türkiye'nin parçalanma, federalleşme için uygun hale getirilmesi süreci "aday üyelik" süreci içinde gerçekleşecektir..." (Ümit Özdağ, 2002: 14).

Türkiye'nin karşılaşıacağı tehlikeleri ifade eden ve AB dışında tutularak ama sürekli yeni umutlar ile oyalanacak olan Türkiye'nin bir etnik sorunlar yumağı hatta cehennemine dönüşeceğini iddia eden Özdağ'a göre, *"Modern Avrupa böyle bir politika izlemez diyen Türk aydınları, Yugoslavya'nın dağılma tarihini ve Yugoslav iç savaşı sırasında AB üyesi ülkelerin politikalarını hatırlamalıdır. Modern Avrupa'nın göbeğinde binlerce Müslüman Boşnak'ın 1996'da nasıl Fransız Barış Gücü askerlerinin Sırp'lar'a sağladığı imkan ile katledildiği unutulmamalıdır. Ayrıca, PKK'nın kullandığı anti-personel mayınların bir AB ülkesi olan İtalyan fabrikalarında üretildiği de akıllardan çıkarılmamalıdır" (Ümit Özdağ, 2002: 18).*

Özetle, Türkiye önümüzdeki 20 yılı etnik haklar vererek, Kıbrıs, Ege, Ermeni meselesi gibi konularda tavizler vererek ve nihayet, federalizme doğru itilerek geçirecek gibi görünmektedir. Fransa'yı dahi federalizme itmeye çalışan AB dinamikleri, Türkiye'yi bu sürecin dışında tutmayacağı dikkatlerden kaçmamalıdır.

Sonuç ve Genel Bir Değerlendirme

Öte yandan yeni gerçekçi akım, uluslararası ilişkilerdeki temel birimin ulus devletler olmaya devam edeceği üzerinde ısrar etmekte ve Avrupa'nın federal bir devlet haline gelemeyeceği öngörüsünde bulunmaktadırlar. Avrupa

şüpheleri de bu görüşü paylaşmakta, Birliğin Orta ve Doğu Avrupa'yı içine alarak genişlemesi ve üye sayısının otuza yakın veya üstüne çıkmasıyla birlikte, AB kurumlarının federal unsurlarının zayıflayacağını ve belki de ortadan kalkacağını umut etmektedirler. Avrupa Birliği'ndeki vatandaşların kurumlara karşı güvenlerinin sorgulanması ve AB'deki demokrasi açığı problemi, ABA'nın 2005'te Fransa ve Hollanda'da halk oylamalarında red edilmesi, Almanya'nın ABA'yı sadece kendi parlamentosundan geçirmesi ve halk oylamasına sunmaya cesaret edememesi AB federal projesinin ertelendiğini gösterir mahiyettedir. Ayrıca, *Brüksel'in güvendiği dağlara kar yağdı* şeklinde haberlerin yapıldığı dikkat çekmektedir. Avrupa'daki AB yanlısı ülkelerden biri olan İrlanda'da bile seçmenler, Birliğin geleceğini şekillendirecek reformların yer aldığı Lizbon Antlaşması'nı %53,4 hayır oyuyla reddettiler (Hürriyet, 14.06.2008).

Fransa ve Hollanda'da 2005 yılında düzenlenen referandumlarda ortaya çıkan tablodan ve kamuoyunun tepkisinden çekinmişlerdi. Gerekli dersi alan diğer üye ülke hükümetleri de bu kez antlaşmayı halk oylamasına götürememiş, sadece meclislerinde onaylamışlardı.

Sonuç olarak Avrupa Birliği projeleri, Avrupa Parlamentosu'nu ve Türkiye'nin geleceğini de çok yakından ilgilendirmektedir. Avrupa entegrasyon süreci hayli zorlu ve iniş-çıkışlarla doludur. Aslında Avrupa Birliği tarihi de bir nevi bu süreçlerin hikayesidir. Her biri ayrı birer çalışma konusu olan ve çalışmamızın sınırlarını zorlayan, birbirleriyle yarış içinde olan bu projelerin ve Avrupa vizyonlarının, hangisinin öne çıkacağına göre de Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri şekillenecektir. AB'nin alacağı nihai yönetim biçimine göre Avrupa kamuoyunun sesi olan Avrupa Parlamentosu'da konumlandırılacaktır.

Federalistlerin büyük bir bölümü, güvenliğe ilişkin yetkilerin, federal kurumlara devrinin bu kurumlara yeterince güven oluşuncaya kadar bir tarafa bırakılabileceğini ve bu zaman geldiğinde, AB'nin bir federal devlete dönüşmesine imkan olacağını kabul etmektedirler. Federal Avrupa, gerçekleşmesi garanti görülemeyecek kadar büyük ve zorlu bir projedir, fakat federalistlerin bunun en nihayetinde başarılacağına inanmak için gerekçeleri bulunmaktadır ve bu yönde çalışmalarını da sürdürmektedirler. Bu bağlamda, gündeme gelen ve AB kamuoyunu oldukça meşgul eden bir başka tartışma

konusu da demokrasinin beşiği olduğunu iddia eden Avrupa'nın, Birlik içinde büyük bir demokrasi sorunu yaşadığı gerçeğidir. Birçok Avrupalı uzman, Avrupa Birliği bürokratları ve teknokratları bu sorunu çözmek için çalışmakta ve kurumsal reformları da içeren düzenlemeler yapmaktadırlar.

Burada önemli bazı köşe taşlarından örneklediğimiz tarih boyunca süregelen bütün birleşik Avrupa Birliği projeleri, belli bir tarihsel birikimi, fikri ve felsefi altyapıyı oluşturmaktadır. Nihayet II. Dünya Savaşı'ndan sonra on milyonlarca insanını yitirmiş, ekonomisi tamamen çökmüş ve yepyeni bir bölünmüşlüğe düşmüş olan Avrupa ülkeleri, öncelikle ekonomik, daha sonra da politik ve savunma alanında işbirliğine girme ihtiyacı duymuş ve bu tarihsel birikimi kullanarak kamuoylarını buna hazırlamaya çalışmışlardı.

Diğer taraftan ağırlıklı olarak görülen olgu, Avrupa Birliği'nin İkinci Roma projesi olduğudur. Durmuş Hocaoğlu'nun da belirttiği gibi bu Roma'nın ihya edilmesi projesidir. Nitekim, AB'yi temsil eden çeşitli sembollerde bunun bir yansımasını görmek mümkündür. Mesela; Avrupa Toplulukları'nı kuran Antlaşma Roma Antlaşması'dır. Avrupa Anayasası da Roma'da imzalanmıştır. Bütün bunların Roma'da olması basit bir raslantı değildir. Uluslararası iletişim dilinde sembol ve simgelerin anlamı tarihi, felsefi ve psikolojik boyutuyla önemlidir. Sosyal psikoloji açısından Avrupa kamuoyunda, lider ve entelektüellerinde tarihi Roma hatırası, dayanılmaz cazibeli mirası Avrupa'da hiç unutulmadı ve bu miras hep göz kamaştırdı. Bu miras, Roma'nın tek merkezde birleştirmiş olduğu **"Bütün/Birleşik Avrupa"** ideali ekseninde şekillendi.

II. Dünya Harbi'nden sonra, Roma'nın ihyâ edilmesi fikri, yeniden ve çok ciddi bir şekilde ele alındı. Bunun en büyük sebebi, artık, Avrupa'nın güçten düştüğünün çok bariz bir surette görülmüş olmasıdır. II. Dünya Savaşı, Avrupa'ya çok zarar vermiş, bir bakıma adeta onun belkemiğini kırmıştı. O zamana kadar dünya hakimiyetini elinde tutan Avrupa yanmış, yıkılmış, gücünü çok büyük nispette kaybetmiş ve Batı'dan bir dev Amerika baskısı ve hegemonyasının altında, Doğu'dan da dev bir Rus baskısı ve açık tehdidine karşı savunmasız ve zayıf bir halde kalmıştı. Üstelik bu vaziyet, çok kısa bir zamanda olmuştur.

Neticede, Avrupa'daki modern manada bütünleşme süreci II. Dünya Savaşı sonrası başlamış, 1950'lerden 1980'lere kadar uzanarak Paris ve Roma Antlaşmaları ile somutlaşan gelişmeler, üyeler arası uyum sağlama dönemine karşılık gelmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren ortaya çıkan gelişmeler ve Tek Senet'in yayınlandığı dönem ise daha çok bir ortaklaşma, anonimleşme dönemini ifade etmektedir. Maastricht Antlaşması ile kimlik bulan ve günümüze kadar uzanan süreci de, birleşme dönemi olarak görebiliriz. Nihayet 21. Yüzyıl Avrupa bütünleşmesinin alanını, faaliyetlerini, biçimini ve dünyadaki varlığını nihai olarak belirleyecek adımların atılmaya başladığı 2001 başlarından itibaren ise artık Avrupa'nın uluslararası federal bir yapı kurma aşamasında olduğu ileri sürülebilir. Ancak günümüzde Avrupa Birliği yeniden büyük bir ekonomi ve siyasi krizin pençesinde kıvrılmaktadır. Bu krizin nasıl açılacağı da tarihin akışını belirleyecektir.

Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişimine baktığımızda, bu çok zorlu elitist-entellektüalist proje için uzun bir süreç lazımdı. Kömür-Çelik Birliği gibi kuruluşlar bu sürecin ilk adımlarıdır. Daha sonraki Ortak Pazar, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Topluluğu (AT) gibi, birbirini ardışık olarak takip eden teşekküller ise çok ince hesaplanmış büyük bir planın ara safhalarıydı. Bu planda asıl hedef "**Avrupa Birleşik Devletleri**" idi. Avrupa Birleşik Devletleri, Avrupa'da federal bir çatı altında klasik milletlerin, milliyetçiliklerin ve ulus-devletlerin ilgasını ve fakat çapı çok büyümüş yeni bir millet, yeni bir milliyetçilik ve yeni bir ulus-devlet inşasını öngörmektedir. Yani kısacası mevcut ulus devlet yapılanmasıyla, uluslarüstü yapılanmaya doğru evrilen AB projesi mantıksal olarak çatışır durumdadır. Nitekim en çarpıcı örneği olan, AB Anayasası'nın Avrupa halkları tarafından reddi ve halk oylamalarında büyük tepki çekmesi gibi olgularda, bunu doğrular niteliktedir. Bazı araştırmacılara göre, ortada çok zorlu bir problem vardır. Ulus-devlet ve milliyetçilik temelinde yükselen modernitenin anavatanı olan Avrupa'dır; diğer yandan ise İkinci Roma gibi bir "devletler-üstü" siyasi proje için en büyük engel yine ulus devlet yapılanmasıdır. Kendi üye devletlerinin halkları dahi, bu durumu anlamış ve kendi ulus devletlerine sahip çıkmaya yönelmişlerdir. Yaşanan son ekonomik krizlerden sonra Avrupa Birliği projesi de büyük darbe almıştır.

Kaynakça

- Bieber, Roland, Jacque Jean-Paul and Weiler Joseph H.H. (eds) (1985). **An Ever Closer Union: A Critical Analysis of the Draft Treaty Establishing the European Union**. Brüksel: Commission of the European Communities with the European University Institute.
- Çiftçi, Ahmet (1981). **Her Yönüyle Ortak Pazar, Müstakbel Federal Avrupa Devleti ve Alman İmparatorluğu**. İstanbul: Özdemir Basımevi. 3.baskı.
- D'Appollonia, Chebel Ariane (2002). "European Nationalism and European Union", in Antony Pagden, *The Idea of Europe From Antiquity to the European Union*, Cambridge: Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press.
- Hamilton, Alexander, Madison James and Jay (1987). *The Federalist, or the New Constituion*. Max Beloff (edt), New York: Basil Blackwell, Second Edition.
- Hartley, T.C. (1998). *The Foundation of European Community Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Heater, Derek (1992). *The Idea of European Unity*. New York. St. Martin Press.
- Hocaoğlu, Durmuş (2007). "Avrupa Birliği'nin Geleceği ve Türkiye", 07 Haziran-19 Temmuz 2005 yayın aralığında Yeniçağ Yazılarının 1.Edisyonu, Durmuş Hocaoğlu resmi web sitesi www.durmushocaoğlu.com.tr.
- Hocaoğlu, Durmuş (2007). "Avrupa Birliği'nin Buhran Kaynakları Üzerine". *Su Dergisi*. Sayı:16 Ağustos-Eylül. Durmuş Hocaoğlu resmi web sitesi www.durmushocaoğlu.com.tr.
- Hocaoğlu, Durmuş (2001). *Avrupa Birliği Projesi ve Bağımsızlık Bilinci, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Sempozyumu"*, Sempozyumu düzenleyen kurumlar: Türk Ocakları genel Merkezi ve Ankara Ticaret Odası (ATO). 16-17 Mart 2001, yayına hazırlayan: Mustafa Kahramanyol. Ankara Ofset, Temmuz 2001.
- Hocaoğlu, (2006). "AB Nedir, Ne Değildir? AB'nin Büyüsü mü Bozuluyor?". *Bayburt Vakfı Dergisi*. Sayı: 4. Kasım 2006 <http://www.durmushocaoğlu.com/dh/yazi.asp?yid=4888062>

Hürriyet. "AB'nin '13.Cuması". 14.06.2008.

Lipgens, Walter (edt) 1984. Documents on the History of European Integration C.I Continental Plans For European Union 1939-1945. Berlin & New York: De Gruyter.

Mayne, Richard and Pinder, John with John Roberts (1990). Federal Union: The Pioneers: A History of Federal Union Basingstoke: Macmillan.

Mathieu, Jean-Luc (2006). Avrupa Birliği. çev:İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

Moore, R.I. (1985). The Origins of European Dissent. UK Oxford: Basil Blackwell Ltd.

Ortaylı, İlber (2007). Avrupa ve Biz. Ankara: Turhan Kitabevi.

Outcome of the European Convention. <http://europa.eu.int/scadplus/european-convention/index-en.htm>

Özdağ , Ümit (2002). "Türk Milliyetçiliği, Avrupa Birliği ve Değişen Kızıl Elma ". Türk Yurdu. Sayı: 176 (537). Nisan 2002

Pagden, Anthony (edt) (2002). The Idea of Europe From Antiquity to the European Union. Cambridge: Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press.

Pagden, Antony (2002). "Europe: Conceptualizing a Continent" in Anthony Pagden (ed), The Idea of Europe From Antiquity to the European Union , Cambridge: Woodrow Wilson Center Press and Cambridge University Press.

Pinder, John (1986). "European Community and Nation-State: A Case for a Neo-Federalism", International Affairs, 62 no:1.

Taylor, Paul (1996). "The European Union in the 1990's:Reassessing the Bases of Integration" in Woods Ngarre (edt), Explaining International Relations Since 1945. OUP.

Treaties Establishing the European Communities 1987 I. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

Spinelli, Altiero (1957). "The Growth of the European Movement Since the World War II" in C.G Tipton, Frank B. and Robert Aldrich (1987). " Europe's Changing Place in the World", An Economic and Social History of Europe from

1939 to Present, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Somuncuoğlu, Sadi (2002). Avrupa Birliği Bitmeyen Yol. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Urwin, Derek W. (1997). A Political History of Western Europe Since 1945. London: Longman Press.

Wallace, William (edt) (1992). The Dynamics of European Integration, London: The Royal Institute of International Affairs.

Weigall, David & Stirk, Peter (1992). "The Common Market of Six", The Origins and Development of the European Community, London: Leicester University Press.

Weigall David & Stirk, Peter (1992). "Altiero Spinelli ve Ernesto Rossi, Ventotone Manifesto, August 1941", The Origins and Development of the European Community. London: Leicester University Press.